

A Hold a régi fantasztikus irodalomban

Földünk kísérője, a Hold számtalan írott, illetve szójhagyományozás útján elterjedt mitikus és fantasztikus történetben főszereplő. Különböző korok embereinek ezen égitesthez való viszonyulása az adott időszak társadalmi, technikai jelenségeinek, tudományos ismereteinek, az egyén (az író, a mesélő) pszichikumának tükröződése.

A Holdat, mint szemmel jól látható, a természeti környezethez szorosan hozzátartozó égi objektumot elődeink gyakran ruházták fel „isteni” vagy emberi tulajdonságokkal. Változásaiban jeleket láttak, foltjaiban alakokat vélték felfedezni. Ábrázolása állandó tárgya lett nem csupán az egyes népek mitológiájának, de a romantikus és fantasztikus, újabban pedig a sci-fi irodalomnak is.

A Hold vonatkozásában a régi történetek kitalálói alapvetően három fontos, egymással gyakran összefonódó szálát emeltek és bontottak ki. Az egyik (főként a mitológiai elbeszélésekből ismert) megközelítés az égitest megszemélyesítésén alapul. A másik fő vonulatba azok az írások sorolhatók, amelyek a holdutazásokról regélnek. Ezzel sokszor szoros összefügg (bár akár a témakifejtés önálló alapja is lehet) a „holdlakók” bemutatása.

Jóllehet, a távcső felfedezése a Hold tudományos igényű megismerését is nagyban előmozdította, és a modern kor kutatási eredményei számtalan romantikus kérdésre nagyon is „prózaí” választ adtak, kísérőnk most, a 3. évezred hajnalán sem szűnt meg izgalomban tartani az írók fantáziáját. Míg korábban például a Hold utópisztikus társadalmak, a földi élet inverzét vagy satirikus változatát nyújtó élővilág szintereként szerepelt az irodalomban,¹ napjaink sci-fi műveiben gyakran mint a Földről elköltöző (elmenekülő, kiránduló stb.) emberek egyik lehetséges célpontja tűnik fel. A 20. század közepéig íródott „holdas” regényekben szereplő álmok 1969-ben jórészt valóra váltak. Az ember eljutott a Holdra, körülnézett, és – jóllehet, vannak, akik kételkednek ebben – úgy látta, égi útítársunk nem lakott. Új álmok álmodóinak betűi futnak mostanában a fehér papíron: a sci-fi irodalomnak is egyik kedvelt témája lett a Hold benépesítésének lehetősége. Áttekintésünkben azokra a népekre és személyekre emlékezünk, akiknek az éjszakai égboltról ránk pillantó Hold megközelítése csupán az álmok, a fantázia szárnyán volt elérhető, tudományos-technikai értelemben még nem.

A Hold különböző népek mitológiájában

A Hold tehát nagyon régi időktől kezdve foglalkoztatja az emberek képzeletét. Tisztelete, isteni lényként való elképzelése már az ókori népek mitológiájában széles körben elterjedt volt. A Nappal együtt a legfontosabb szimbólum, számtalan hiedelem és fantázia-szülte történet kapcsolódik hozzá évezredek óta. Ritmikusan változó alakjának köszönhetően jelképezi az állandó változást, a növekedést és fogyást, a halált és az újjászületést,² gyakorta – a menstruációs ciklus és a Hold változásainak összefüggését felismerve – magát a nőt. A régi Kínában például a Hold a *yin* princípiumához tartozó, „női” karakterű égitest. Gyakran a napisten mellett, mint holdistennőt tisztel-

• A tanulmányt szeretettel ajánlom édesanyámnak, Stadler Katalinnak és édesapámnak, Kéri Jánosnak, a holdváltások kiváló ismerőjének.

ték Földünk útítársát: többek között a közép-amerikai muiszka indiánok *Csia* istennőt, a maják *Ixchel* (iscsel), az aztékok *Coyolxauhqui* (kojolsaukvi), az inkák az ezüsttel borított szentélyekben imádott *Mamaquilla* alakját. Az ókori görögök *Szelénét* (vagy más néven *Phoebét* vagy *Hekatét*) istenítették, aki *Héliosz* napisten testvére volt, sejtelmes, szerelmet ígérő istennő, akinek álomszerű lényét az éjszakával rokonították.³ Az egyiptomiaknál *Ízisz* istennő egyik szimbóluma volt a Hold. A maorik férfi istenei mellett szintén fontos és egyenrangú helyet foglalt el a hitvilágban *Hina*, a holdisten-nő, aki hitük szerint az első teremtett nő, akit *Tane*, a legelső isten hozott létre, és aki az emberiség ősanja, minden női tevékenység védelmezője, általa kerültek le a földre a női mesterségek (gyékényfonás, hálókötés stb.).⁴

Több nép körében azonban a Hold (mint hideg, önálló fényvel nem rendelkező objektum) az életet adó, meleg, fényes Nappal szemben éppen a férfi szimbólumává vált. Holdistent tiszteltek például a sumer hitvilágban *Nanna* (majd az akkádoknál *Szín*, illetve az óasszíroknál *Szu'en*) alakjában, akinek a fő kultuszhelye Ur városa, illetve Harrán volt, jelképe pedig a bárka-szerű holdsarló. (Lévén, hogy az első negyed holdja Mezopotámiában csaknem vízszintes helyzetben áll.)⁵ A kánaáni mitológiában *Jarih* (vagy *Jerah*) volt a holdisten, a hinduknál *Csandra*, Japánban pedig *Cuki-Jomi*.⁶

Plutharkosz úgy fogalmazott, hogy a Hold a kozmikus Univerzum anyja, és természete egyszerre férfias és nőies. Indiában is a Hold testesíti meg – *Síva* egyik szimbólumaként – az állandó változásokat, a teremtést és rombolást. Az alkímiában a Hold az ezüstöt jelképezi, és a „királynő” (*regina*) alakját, aki a „királlyal” (*rex*) együtt nemzi a „királyi gyermeket” (*regius filius*), aki hermafrodita természetű, és ő az „örök gyermek” (*puer aeternus*).⁷

A népi képzelet mindig is úgy tartotta, hogy a földi élet és a Hold között szoros kapcsolat van, hogy kísérlők befolyásolja a bolygónkon folyó eseményeket. Nem csupán az árapály jelenségre és a női életre gondoltak, hanem közvetlen összefüggést véltek felfedezni a Hold fázisai és a növények vetése, aratása, a hajvágás, a foghúzás, a sebgyógyulás, a bőr állapota, a fogamzás és a születés között, mint például egyes magyar mondókák és ráolvasások is tanúsítják.⁸

A Hold gyakran a bajnak, a rossznak, a szerencsétlenségnek előjele a szimbólumok világában. Az égisten rossz (bal) szeme, a világfa kábító, mérges gyümölcse, az éjszaka, a bizonytalanság, az éjjel űzött mágia, az álom, a tudattalan, a varázslás, a rontás jelképe.⁹ Sok, az utolsó napokról (a végső időkről) szóló leírásban is szerepel,

mint baljóslatú jel, például a Bibliában: „Azokban a napokban pedig, ama nyomorúság után, a nap elsötétedik, a hold nem fénylik, a csillagok lehullanak az égről, és az egek tartóerői megrendülnek...” (Mk 13,24-25); „És láttam, amikor feltörte a hatodik pecsétet: nagy földrengés támadt, és a nap elsötétt, mint egy fekete szőrcsuha, a telihold olyan lett, mint a vér...” (Jel 6,11-12) A Hold ugyanakkor jelen van például a Szűzanyát szimbolizáló bibliai leírásban is: „Ekkor nagy jel tűnt fel az égen: egy aszszony a napba öltözve, és a lába alatt a hold, a fején pedig tizenkét csillagból álló korona” (Jel 12,1-2).¹⁰ Az időszámításuk alapjaként holdhónapokkal szá-

moló, a Holdat mint alapvető jelképüket tisztelő muszlimok szent könyvében, a Koránban is (mely önálló szúrát szentel a Holdnak) többek között a földi kísérő változása jelzi a világvége eljövételét: „Közel van immár az Óra és kettéhasadt a Hold.” (Korán 54:1)¹¹

Nem csupán arról idézhetünk bőségesen adatokat, hogy mi mindent szimbolizált a különböző kultúrák számára a Hold, hanem arról is, hogy milyen szimbólumok jelölték magát az égitestet. Az ezüstös levelű fenyő és a világos törzsű fűzfa, a sarló alakú, ívesen hajlott formák (a hajlott szarvú bika, a kampós csőrű íbisz, a félkörös élű balta, a szemöldök stb.), illetve a szaporaságukról ismert, a termékenységet jelképező állatok (például a nyúl és a béka), melyek alakját elődeink felfedezni vélték a Hold foltjaiban.¹²

A néprajzi és vallástörténeti kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy a régen élt emberek – időben messze-messze megelőzve a 20. század holdutazóit – tulajdonképpen mindig is úgy vélték, hogy lehetséges eljutni erre az égitestre, sőt, miként a fantasztikus történetek bizonyítják, már az űrrepülés feltalálása előtt is sokan meggyőződéssel vallották, hogy ez többeknek sikerült is. Az irodalomtörténet Holdról író alkotói azoknak a nyomdokain jártak, akik évezredek, évszázadok óta szájról-szájra adták tovább történeteiket (a Hold krátereinek szemmel is észlelhető látványából kiindulva) az ott fenn muzsikáló Dávidról, a zenéjére táncoló Cicelléről, a Holdban szalmát, rőzsét cipelő emberalakról, a kapcáját szárogató pásztorról, vagy a népi regék Szent Péteréről, akit egyszerűen „felhajított” a Holdba egy haragosa.¹³

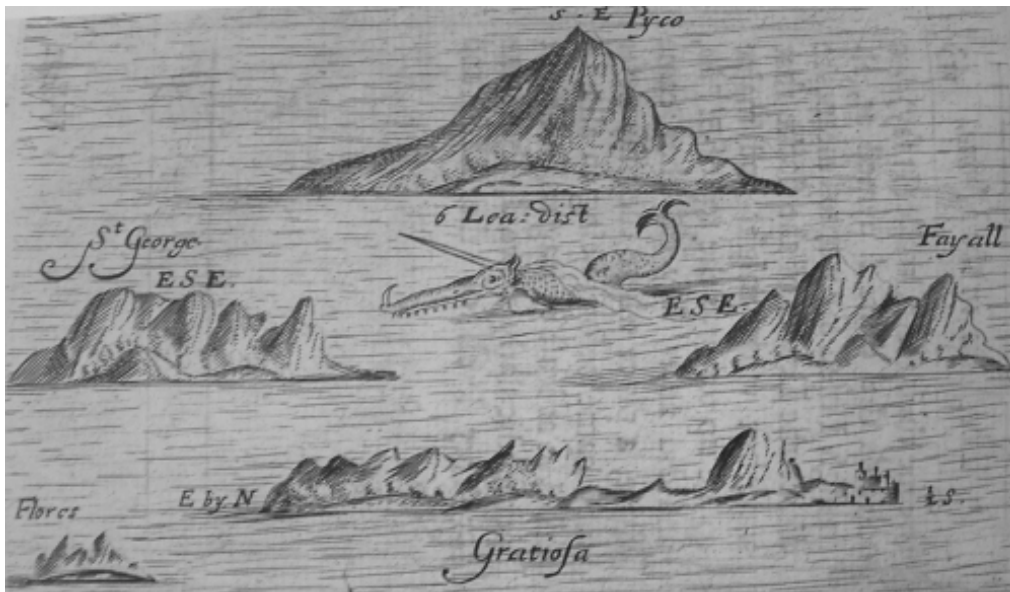
A Hold a fantasztikus irodalomban

Az irodalomtörténészek szerint a Holdról és holdutazásokról szóló irodalmi művek bölcsője az antik görögység földjén ringott. A Kr. u. 125 és 192 között élt, eredetileg a szíriai Samosatából származó *Lukianosz* görög nyelven tette közzé munkáit (82, többnyire párbeszédes formában írt művet alkotott), és valószínűleg elsőnek tekinthetjük azok között, akik képzeletbeli holdbéli utazást írtak le.¹⁴ A képzelt utazásokról szatirikus formában írt, ezzel tulajdonképpen az volt a célja, hogy a saját korában élt íróтары hazugságaira rámutasson, és hogy komikus hatást érjen el. „Igaz történet” című könyve elején ezért leírta, hogy „olyan dolgokról fogok itt mesélni, amelyeket se nem láttam, se nem próbáltam, se másoktól nem hallottam; olyanokról, amelyek semmilyen formában nem léteznek és egyáltalán nem is létezhetnek...”¹⁵ A mű főhősét – változatos kalandok után, melyek során például olyan nőekkel találkozott, akiknek alteste szőlőfürtökből állt – egy vízoszlop és a szél felrepítette a Holdba. Leírása szerint a holdlakók külseje és erkölcsei meglehetősen elképesztőek, ugyanakkor cseppet sem fenyegetőek.¹⁶ A mű görög utazói a Holdra érve azt látják, hogy annak királya hadban áll a Nap királyával, mégpedig azért, mert mindkét égitest uralkodójának fáj a foga a Jupiterre. A holdlakókat végül azzal győzik le, hogy kettős fallal zárják el őket a Nap fényétől, így kénytelenek megadni magukat... Békeszerződést kötnek, amelyben az szerepel, hogy mindkét égitest küldhet telepéseket a Vénuszra.¹⁷ A könyvben ecsetelt színes kalandok – melyek itt még korántsem érnek véget – szinte a *fantasy* művek előfutárává tették Lukianosz írását. A művet a 15-16. században Európa újra felfedezte, görög és latin nyelven is megjelent, és 1634-ben *Francis Hicks* angolra is átültette.¹⁸

Jóllehet, miként azt különböző népek fentebb bemutatott hiedelmei is bizonyítják, az ókori és középkori gondolkodásban is központi helyet foglalt el a Hold, a fiktív holdutazásokról szóló írott forrás az újkorig csak igen kevés maradt ránk (feltehetően

nem is létezett túlságosan sok). A csillagászat fejlődése, a távcsőhasználat elterjedése viszont új műveket hívott életre. *Galilei* (1564-1642) lelkesen rajzolta a távcsövén keresztül látott Hold-részleteket, és így írt: „Ezek az új felfedezések megkondítják a halotti harangot, vagy inkább az utolsó ítéletet jelentik az álfilozófia számára, hiszen már láthatók ennek jelei a csillagokon, a Holdon és a Napon. Nem látom, hogy az égbolt változatlanságának tana hol találhat még menedékre.”¹⁹ *Kepler* (1571-1630) méltányolta Galilei távcsöves megfigyeléseinek eredményeit, különösen annak a Hold „földszerű” természetére való utalása illet jól Kepler saját, a nehézségi erőről írott elméletébe.²⁰ 1610-ben ez utóbbi tudós megírta *Holdasztronómia* című művét, amely viszont csak 1634-ben, vagyis a halála után jelent meg *Somnium* (Álom a Holdról) címmel. Ebben az érdekes műben tulajdonképpen egy holdutazást ír le Kepler, mégpedig azzal a céllal, hogy az égitestről való tudományos nézeteket népszerűsítse. Főhősét (aki tulajdonképpen csak álmodja az utazást) egy különleges, démonok által hajtott készülék repíti fel a Holdba.²¹

Műve után hamarosan, 1638-ban Angliában megjelent két másik, szintén a Holdról írott munka is. Egyrészt *John Wilkins* könyve, amely egy tudományos értekezés volt arról, hogy hogyan lehet eljutni a Holdba, *Discovery of a New World on the Moone* (Egy új világ felfedezése a Holdon) címmel, mely nagy hatást gyakorolt későbbi írókra, például Wilkins barátjára, *Margaret Cavendishre*.²² Párhuzamosan egy másik mű is napvilágra került, amely azonban minden bizonnyal előbb született. Ennek szerzője az angliai *Francis Godwin* (1562-1633) volt, címe pedig: *Man in the Moon, or a Discourse of a Voyage Thither by Domingo Gonsales* (Ember a Holdon, avagy Értekezés Domingo Gonzales odautazásáról). A főhős, Gonzales Teneriffén él, és a madarakkal repülni tanul. Azok végül elviszik a Holdba, 11 napig tartó folyamatos utazással. Amikor megérkezik, találkozik az óriások népével, akik (a holdlakók) egy, a földinél magasabbrendű erkölcsiség képviselői. Olyan lények, akik egy univerzális (zenei)

Francis Godwin: „Man in the Moon, or a Discourse of a Voyage Thither by Domingo Gonsales” című, 1638-ban Londonban kiadott könyvének illusztrációja.

nyelvet beszélnek, ami nyilvánvaló továbbélése a regényben a „szférák zenéjéről” szóló ókori és középkori tanításoknak. A Holdon a mű szerint hosszabbak a nappalok és könnyebb a test, mint a Földön.²³

A művet letéve a korabeli olvasóknak nem kellett végleg búcsút venniük Domingo Gonzalestől, hiszen Godwin művének főhőse bevonult egy francia szerző, *Savinien de Cyrano de Bergerac* (1619-1655) regényébe is, és ezzel duplán is halhatatlanná lett.²⁴ (Ezt valószínűleg annak köszönhetette, hogy 1648-ban *Baudoin* fordításában megjelent az angol munka francia kiadása.) Cyrano de Bergerac (aki számos vonásban hasonlított a későbbi, *Rostand* romantikus drámájában szereplő, őt idéző hősre) valóságos személy volt, mégpedig hatalmas képzelettel és csipkelődő modorral megáldott férfi, aki hosszú orrát mindenbe beleütötte. Megkérdőjelezte például az egyház égitestekről, a világ teremtéséről vallott tanításait, és irodalmi műveiben támogatta Kopernikusz, az inkvizíció által máglyára küldött Giordano Bruno és a perbe fogott Galilei, illetve Descartes tanait. Vallotta a „végtelen világok” elméletét, és – kora más szabadgondolkodóihoz hasonlóan – hitte a mindenség dinamizmusán alapuló ellentétek tanát: Minden, amit csak látunk, „ellentétből jő, ellentét által és ellentétben van és ellentétbe megy” – írta.²⁵

Egyik fő műve, mely magyarul „Holdbéli utazás” címmel jelent meg, a halála után két évvel, 1657-ben kiadott *L'Autre Monde ou les États et Empires de la Lune* (A másik világ, avagy a Hold államai és birodalmai).²⁶ A regényt a főhős (maga a szerző) egyes szám első személyben meséli el, mint „saját kalandját”. Egy baráti beszélgetés nyomán – mely során francia fiatal emberek egy teliholdas éjszakán a Holdról vitatkoznak – a főhős elhatározza, hogy elutazik az égitestre, mert szeretné bebizonyítani hitetlenkedő és gúnyolódó barátainak, hogy a Holdon is van élet. Egy sikertelen „felszállási” kísérlet után (amely során harminceppel töltött üvegfiolák segítségével emelkedik a magasba) a főhős Kanadában köt ki. Már csaknem feladja holdutazása tervét, amikor a véletlen mégiscsak elrepíti a Földdel szomszédos égitestre: „... egyszerre csak azt látom, hogy a lábam az égnek mered, bár semmiképp sem billentem fel. Észre sem vettem volna, ha nem a fejemen érzem egész testem súlyát. Most ismertem csak fel valójában, hogy nem a mi világunk felé zuhanok; mert bár két hold között haladtam, s azt is megfigyelhettem, hogy amint az egyiktől távolodom, úgy közeledem a másikhoz, abban biztos voltam, hogy a nagyobb a mi glóbusunk; aztán, mivel egy- vagy kétnapos utazás után a nap távoli fénytörései már elmosták a testek és az éghajlatok különbségét, ez az izzó égitest csak óriás arany korongnak tűnt; mindebből arra következtettem, hogy a hold felé zuhanok, s véleményemben csak megerősített az a gondolatom, hogy tulajdonképpen akkor kezdtem zuhanni, amikor utam háromnegyed részét már megtettem...”²⁷

A főhős a Holdon magát az Édenkertet találta meg, és a varázslatosan szép táj érdekes teremtményeket hozott eléje: a Bibliából ismert személyeket, bölcs aggastyánokat és őrzőangyalokat, óriásokat, négykézláb járó állatembereket, egy őt oltalmazó „démont” és a fentebb említett Domingo Gonzalest magát! Miközben számos, filozófiai és természettudományos kérdést tárgyal művében Cyrano de Bergerac, nem szűnik fricskázni saját kora társadalmát, bemutatva azt, hogy a Holdon a szegény, lapos pénztárcájú költők verseikkel is fizethetnek, hogy a sült pacstörtés harmincasával repülnek ott az éhes ember ölébe, és – Gonzales szájába adva a szót – azt is leírja, hogy sokkal jobb a holdbéli társadalom, mint a földi, hiszen „ott lenn”, a Földön, egyetlen országot sem találni „ahol akár a képzelet is szabad lett volna. Mert (...) ha az ember

fején nincs négyszögű süveg vagy hermelinfarkos sapka, s testét nem borítja palást, ha a posztócsinálta doktorok elvei ellen szól, mindjárt tökfilkónak, örültnek vagy akár ateistának nyilvánítják.”²⁸ A holdbéli lakosság a regény szerint abban azonban mit sem különbözik földlakó szomszédaitól, hogy nem hajlandó elhinni, hogy odaát is élnek értelmes lények, és ragaszkodik hozzá, hogy saját lakóhelyét hívja „földnek”, következésképp a főhős által fellelt holdlakók többsége a Földet tekintette Holdnak...

A mű egyik sarkalatos pontja az a részlet, mely valószínűleg leginkább foglalkoztatta a 17. századi európai embereket, amelyben egy filozófus az alábbiakat mondja el: „... végtelenül sok világ van a végtelen világban. Képzeld a mindenséget valami nagy állatnak; a csillagok, megannyi világ, újabb nagy állatok ebben a nagy állatban, és különféle népeknek, nekünk, lovainknak, ésatöbbi, szolgálnak világul; aztán mi is megannyi világ vagyunk nálunk összehasonlíthatatlanul kisebb állatok, vagyis bizonyos férgek, tetvek vagy atkák számára; ezek megint újabb, már kevésbé érzékelhető lények földjei...”²⁹

Cyrano de Bergerac regényének főhőse aztán – számtalan kaland után – Itáliában landolva visszaérkezik a Földre. Nem került azonban vele együtt nyugvópontra a végtelen világok és a Hold sajátosságainak problematikája. 1672-ben *Molière* (1622-1673) *Les Femmes savantes* (A tudós nők) című művében például ez a mondat hangzik el Philaminte szájából: „Embert, embereket láttam tisztán a Holdban”.³⁰ 1684-ben *Nolant de Fatouville* írt egy, a Holddal sokkal részletesebben foglalkozó komédiát *Arlequin, empereur de la lune* (Harlekin, a Hold császára) címmel az egyik franciaországi olasz színház számára. Ebben egy bölcs, égitesteket távcsövével vizsgáló tudós uraság és annak képzetlen, ám annál ravaszabb és talpraesettebb szolgálója, Pierrot vitáznak arról, hogy lakott hely-e a Hold. A darabból idézett alábbi részlet – felnagyított módon – a korabeli „tudós” és „laikus” véleményeket ütközteti:

„*Pierrot*: Mikor alszom, ezt mondja a doktor: »Pierrot, Pierrot, kelj fel gyorsan! Gyűjtsd meg a gyertyát, add oda a távcsövet, vizsgálni akarom a csillagokat«, és azt akarja elhítenni velem, hogy a Hold épp olyan világ, mint a mienk. A Hold! Micsoda badarság! Megőrülök.

A tudós doktor: Pierrot, még egyszer gyere ide! Pofon akarlak vágni.

Pierrot: Persze, uram, amikor csak akarja, meg is ölhet, de akkor is ki kell öntenem a szívemet. Nem vagyok olyan ostoba, hogy elhiggyem, hogy a Hold is egy önálló világ; hiszen a Hold, a teringettét, nem nagyobb, mint egy nyolc tojásból sütött omlett. (...)

A tudós doktor: Hallgass, Te állatforma. Sosem vetted észre azokat a felhőfoltokat, amelyeket a Hold körül láthatunk? Ezek...

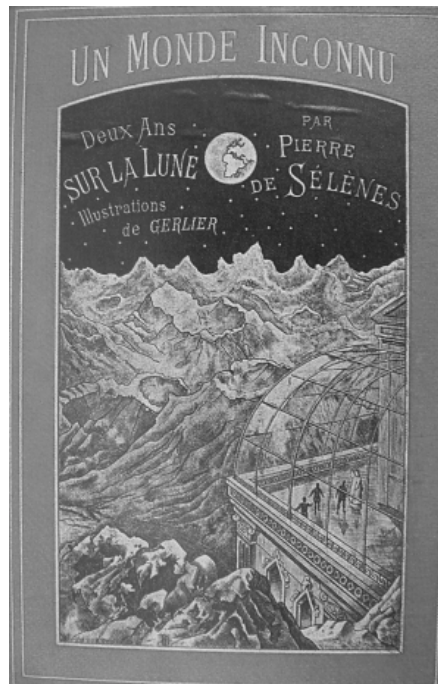
Pierrot: Tudom én jól, ezek az omlett mintái!”³¹

A Földön kívüli lakott világok kapcsán sokan próbálták meggyőzni a színdarab Pierrot-jához hasonló, hitetlenkedő embereket. Például a normandiai Rouen városában született *Fontenelle* (1657-1757), aki a híres író, *Corneille* unokaöccse volt. Az *Entretiens sur la pluralité des mondes* (Beszélgetések a világok sokaságáról) című, 1686-87-ben kiadott munkája nagy hatást gyakorolt kortársaira. Érdekesítő tanregény ez a sok-sok izgalmas univerzumról. A 18. században több, hasonló filozofikus történet született, például *Daniel Defoe* (?1660-1731) 1705-ös műve, a *The Consolidator: or, Memories of Sundry Transactions from the World in the Moon* (A konszolidátor, avagy emlékek különféle, a Holdon véghezvitt földi ügyletekről), melyet Newton égi

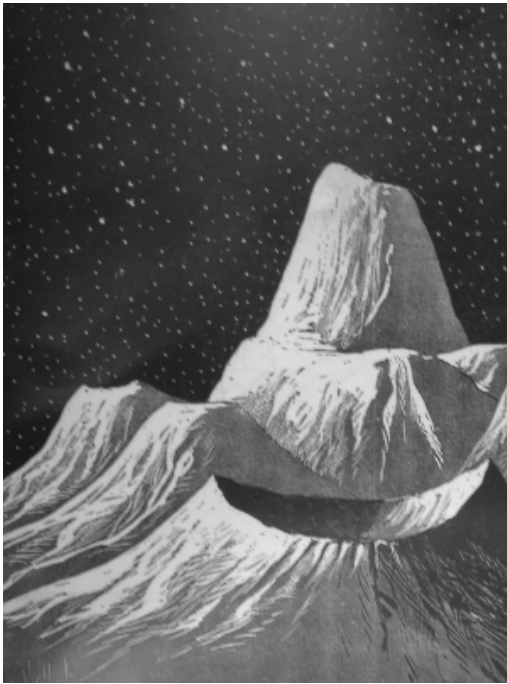
mechanikájának részletei ihlettek. Ekkor, a felvilágosodás korában, 1783. június 5-én szállt fel – állítólag 1830 méter magasra – a francia *Mongolfier testvérek* ballonja, és ugyanezen év október 15-én *Jean-François Pilâtre de Rozier*, a 26 éves fizikus négy és fél percig repült egy ballonnal. 1783. november 21-én pedig ő és *François L. d'Arlandes* 25 percig szállt a levegőben...³² E bátor kísérletezők nyomán is sokan ábrándoztak égi utazásokról. Az álmodozás legkézenfekvőbb témája a Hold elérése volt.³³ A fantasztikus irodalom kibontakozásának lendületet adott még az, hogy ebben az időszakban jelentősen megváltoztak az életkörülmények, az új találmányok, gépek lázban tartották az embereket. Ugyanakkor az iparosodással, a tömeges városokba áramlással a nyomor új formái is megjelentek. Így nem csupán a technikai és tudományos fejlődés kiváltotta a fantáziálás jelentette a sci-fi irodalom alapját, hanem a kétségbeesett kiutkezés is. Azoknak az olvasóknak – akik a népességszám növekedése és az iskoláztatás terjedése nyomán egyre többen és többen lettek – holdbéli tájakról, marslakókról és csillagközi utazásokról olvasni nem csupán szórakozást jelentett, hanem menekülést is a mindennapok szürke, lehangelő valósága elől. Inspirálták továbbá az írókat (tulajdonképpen már a földrajzi felfedezések időszaka óta) távoli tájak érdekes jelenségei is, ezért a „holdutazások” témájába gyakran vegyül Európán kívüli (olykor képzeletbeli) tájak leírása. *Rudolf Erich Raspe* (1737-1794) német tudós például a füllentéseiről elhíresült, a cári hadseregben szolgált hannoveri nemes, *Karl Friedrich Hieronymus Münchhausen* (1720-1797) báró kalandjait jelentette meg angolul 1785-ben. Ezt *Gottfried August Bürger* (1747-1794) német költő lefordította és átdolgozta, örök emléket állítva ezzel nem csupán a törökök ellen hadakozó, a Holdat kétszer is „megjárt” bárónak, hanem saját magának is.³⁴

A Holdba utazó, képzelet teremtette hősök a 18-19. században vagy hőlégballonnal utaznak, mint például a *Hans Pfaal* nevű, *Edgar Allan Poe* (1809-1849) amerikai szerző által kigondolt alak, vagy lövedéken, ágyúgolyón repkednek, mint a *Jules Verne* regényét másfél száz évvel megelőző, *Murtagh MacDermot*, angol író tolla alól kikerült egyik szereplő.

A tudományok legújabb eredményeit és vítaít is közvetítő, népszerűsítő fantasztikus írások a 19. században jelentős teret nyertek az ifjúsági lap- és könyvkiadásban. Franciaországban például *Pierre-Jules Hetzel* (1814-1886), a kötelező, világi és ingyenes oktatás egyik szószólója adta ki a *Magasin d'éducation et de récréation* (Nevelési és szórakoztató magazin) című lapot 1864-től, amelynek óriási sikere lett az ifjú olvasók körében. *Jules Verne* (1828-1905) is több művét itt tette közzé először, például a *Voyages et aventures du capitaine Hatteras* (Hatteras kapitány utazásai és kalandjai) címűt. 1865-ben jelent meg a mai sci-fi regények egyik őseinek tekintett, a holdutazás témájáról szóló művek kö-

Pierre de Sélène: „Un monde inconnu, deux ans sur la Lune” című, 1886-ban Párizsban kiadott művének címlapja.

„Holdbéli hegyek” mint illusztrációk az „Aventures extraordinaires d’un savant russe” című, 1889-1896 között Párizsban megjelent könyvben.

zül talán legismertebb regénye, a *De la Terre à la Lune, trajet direct en 97 heures 20 minutes* (A Földről a Holdba, közvetlen utazás 97 óra 20 perc alatt), majd 1870-ben az *Autour de la Lune* (A Hold körül).³⁵ Jóllehet, Verne e műveit is főként az ifjúsági irodalom darabjaihoz tartozónak vélik az irodalomtörténészek, a sokszor naiv, szinte komikus fantasztikumot elbeszélő műveit a szürrealista írók egy része is nagyra becsülte.³⁶ Az 1865-ben született regény nem csupán irodalmi, de történeti munkának is tekinthető, Verne ugyanis röviden összefoglalta benne a Hold-megismerés történetét, és a korábban holdutazásról írott könyveket is megemlítette. Idézte a fentebb már említett Godwin, Cyrano de Bergerac, Fontenelle és Poe munkáit, Godwin regényét helytelenül annak francia fordítójának tulajdonítva. Verne művének főhőse, *Michel Ardan* (aki a Gun Clubnak címzett híres sürgönyében utasnak ajánlkozott a henger alakú, Holdba kilőtt lövedék belsejébe) vezetékneve egy anagramma, a *Nadar*

név betűinek egy változata. Nadar a 19. századi Franciaország egyik legzseniálisabb fotósa volt, a léghajózás egyik legbuzgóbb támogatója.³⁷

Valószínűleg Verne eme regényeiből ihletet merítve készítette el 1886-ban Párizsban, a Flammarion Kiadónál megjelent művét *Pierre de Sélène*, az alábbi címmel: *Un monde inconnu, deux ans sur la Lune* (Ismeretlen világ, két év a Holdon). Szintén Verne ihlette a francia szerzőpáros, *Georges Le Faure* (1858-1953) és *Henry de Graffigny* (1863-1942) *Aventures extraordinaires d’un savant russe* (Egy orosz tudós csodálatos kalandjai) című, két kötetben kiadott regényét, melyet 1889-1896 között jelentettek meg Párizsban. Ez, a *Vallet* és *Henriot* rajzaival illusztrált mű tulajdonképpen a szerzők fiatal olvasók számára írt korábbi csillagászati tanulmányaiból való összeállítás. Ebben a Holdról is szó van, mégpedig az égitest „két arcáról”: az írók ugyanis úgy gondolták, hogy van a Holdnak egy lakott és egy lakatlan része...³⁸ A szerzőpáros egyik tagja, Graffigny álnevet használt, a valódi neve *Raoul Marquis* volt, és egyike ő a francia asztronautikai irodalom úttörőinek. A lehető legváltozatosabb módszereket és ötleteket próbálta kitalálni arra vonatkozóan, hogy hogyan lehet elhagyni a Földet. Úgy vélte például, hogy egy hatalmas köreket leíró, óriási parittyából lehetséges lenne kiröpíteni egy olyan cső-szerű szerkezetet, amelynek a belsejében lévő utas így elérhetné a súlytalanságot, és csillagközi térbe kerülhetne. Elképzeléseit később viszontláthatjuk különböző művekben, például a *Voyage de cinq Américains dans les planètes* (Öt amerikai bolygó-utazásai) című, 1925-ben kiadott műben.

A 20. században számos más, Holdra és egyéb égitestekre történő elképzelt utazá-

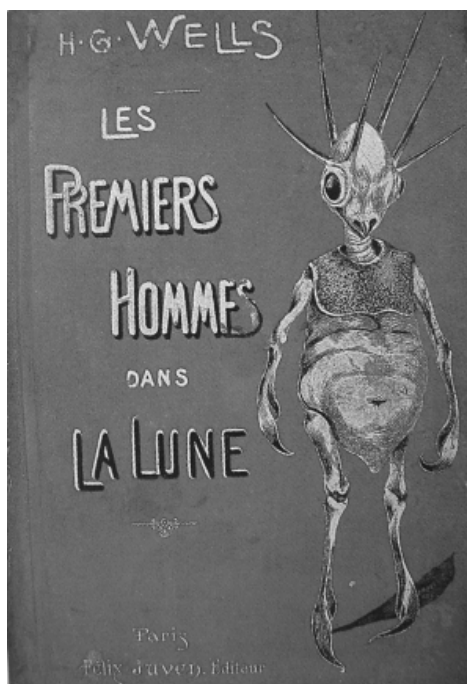
sok jellemezték az egyre inkább kibontakozó és népszerűvé váló sci-fi irodalmat. *Herbert George Wells* (1866-1946) angol szerző 1901-ben megjelent műve, a *The First Man in the Moon* (Az első ember a Holdban)³⁹ megadta az alaphangot, a könyvet hamarosan több nyelvre is lefordították. A múlt században többen is voltak olyanok, mint például a német származású, 1945-től az USA-ban élő technikus, *Wernher von Braun* (1912-1977), akik – mint az űrkutatási programok résztvevői, illetve hivatásos vagy amatőr csillagászok – irodalmi formában próbálták népszerűsíteni a Hold meghódításával kapcsolatos tudományos kutatásokat. 1958-60-ban jelent meg e szerző *First Men to the Moon* (Az első emberek a Holdon) című munkája.⁴⁰

Epilógus

Az emberek régóta kíváncsian és vágyakozással néznek fel a Holdra. Bolygónk hűséges kísérője változó arcával, szinte karnyújtásnyinak tűnő közelségével, ugyanakkor nem emberi léptékű távolságával, vizeinket és testünket befolyásoló hatásával hívta fel magára a figyelmet. Éjszakai égboltunkhoz hozzátartozik a képe, a világról és önmagunkról való elképzeléseink, saját földlakó mivoltunkból következő identitásunk szerves része a Hold. Az évezredek során talán nem is akadt látó ember, aki ne fantáziált volna erről az égitestről, töprengve felszínének szabad szemmel is látható részletein, ingatag világunkból elvágódva ismeretlen talajára.

Különböző korok mitikus elbeszélései, régi csillagászati leírások és a tudományos-fantasztikus irodalom történetének Holdról szóló művei az emberiség közös vágyát testesítik meg: megismerni az éjszakáinkat bevilágító, sápadt fényű szomszédunkat. Hosszú volt az út, amit kilőtt lövedékek, harmatcseppekkel telt fiolák, hőlégballonok és a képzelet szárnyán az emberiség megtett a Holdig. A valódi holdra szállás megtételéhez azonban szükség volt minden korábbi, tudományos és irodalmi lépésre. Ezért bátran kijelenthetjük, hogy *Neil Armstrong* lábnyomának barázdáiban, a Hold porában ott bújkol az egész emberiség álma. E bátor utazó valószínűleg ezzel maga is tökéletesen tisztában volt, hiszen egy 1979-ben adott interjújában így fogalmazott:

„Mihelyst lábamat letettem a Holdra, és láttam Földünket kék labdaként úszni a sötét égbolton, rögvest Jules Vernére gondoltam, azt mondva magamnak, hogy minden idők első science-fiction kalandját élem át. Azóta, minden alkalommal, ha sci-fit olvasok, az az érzés kerít hatalmába, hogy kisgyerekeim kétségkívül sokkal izgalmasabb kalandokat is átélnek majd, mint amilyen az enyém volt.”⁴¹

H. G. Wells regényének francia nyelvű kiadása (1905 körül).

Az emberiségre minden bizonynal nagy kalandok várnak még. Ehhez azonban szükségünk lehet a Holdra: mint közbülső állomásra, vagy mint az álmodozásainkhoz lámpást tartó hűségese kísérőre.

Jegyzetek

- 1 A Holddal kapcsolatos irodalmi művek gazdag bemutatását lásd.: *Hope Nicholson, Marjorie* (1949): *Voyages to the Moon*. New York.
- 2 *Jankovics Marcell* (1990): Hold. In: Jelképtár. Szerk.: *Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György*. Helikon, Budapest, 95. o.
- 3 Mitológiai ábécé (1985) Gondolat, Budapest, 77., 82., 87. és 233. o.
- 4 Uo. 372-373. o.
- 5 *Tokarev, Sz. A.* (1988): Mitológiai enciklopédia I. Gondolat, Budapest. 515. o.
- 6 Mitológiai ábécé... i. m. 120-121., 154. és 294. o.
- 7 *Encyclopédie des symboles* (1996) La Pochothèque, Paris, 380. o.
- 8 L. erről: *Török Katalin – Pócs Éva* (1979): Hold. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. kötet. Főszerk.: *Ortutay Gyula*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 568. o.
- 9 *Jankovics Marcell* i. m. 95. o.
- 10 Biblia. Újszövetség (1991) Magyar Bibliatanács, Budapest, 59., 279-280. és 283. o.
- 11 *Simon Róbert* (1994, ford.): Korán – A Korán világa. Helikon, Budapest, 383. o.
- 12 *Jankovics Marcell* i. m. 95. o.
- 13 L. erről: *Nagy Ilona* (1979): Holdfoltok. In: Magyar Néprajzi Lexikon 2. kötet... i. m. 569. o.
- 14 *Flacelière, Robert* (1962): *Histoire littéraire de la Grèce*. Fayard, Paris, 437-438. o.
- 15 Uo. 440. o.
- 16 *Kingsley, Amis* (1960): *L'Univers de la Science-fiction*. Petite Bibliothèque Payot, Paris, 29. o.
- 17 *Aldiss, Brian W. – Wingrove, Dawid* (1994): Trillió éves dáridó. A science fiction története I. Cédrus Kiadó – Szukits Könyvkiadó, Budapest – Szeged. 80. o.
- 18 Uo. 82-83. o.
- 19 *Herrmann, Dieter B.* (1981): *Az égbolt felfedezői*. Gondolat, Budapest, 93. o.
- 20 Uo. 95. o.
- 21 *Kingsley* i. m. 31. o.
- 22 *Aldiss – Wingrove* i. m. 84. o.
- 23 *Lachièze-Rey-Luminet, Jean-Pierre* (1998): *Figures du ciel. De l'harmonie des sphères à la conquête spatiale*. Bibliothèque Nationale de France, Seuil, Paris, 184. o.
- 24 *Verne* „Utazás a Holdba” című regényében pedig harmadszor is „visszatér”!
- 25 *Cyrano de Bergerac, Savinien de* (1962): Holdbéli utazás. Fordította: *Szávai Nándor*. Magyar Helikon, Budapest, 115. o.
- 26 L.: *Beaumarchais, J.-P. de – Couty, Daniel* (1988): *Anthologie des littératures de langue française*. A-L. Bordas, SGED, h. n.
- 27 Holdbéli utazás... i. m. 16-17. o.
- 28 Uo. 46. o. A fordító, *Szávai Nándor* megjegyzése: négyszögletű süveget abban a korban a teológusok viseltek. A hermelinfarkos sapka kerek volt, és általában a jog- és orvostudomány doktorai hordták. A „posztócsinálta doktor” kifejezés arra való utalás, hogy az egyetemeken a doktori szigorlat előtt a jelölt egy vég posztót adott az őt vizsgáztató professzornak.
- 29 Uo. 79. o.
- 30 *Molière, Jean-Baptiste Poquelin* (1966): A tudós nők. III. felvonás, 2. jelenet. In: *Összes színművei* II. Magyar Helikon, Budapest. Ford.: *Illyés Gyula*. 817. o.
- 31 *Fontenelle, Bernard le Bouyer* (1998): *Entretiens sur la pluralité des mondes*. Flammarion, Paris, 191-192. o.
- 32 *Paturi, Felix R.* (1991): *A technika krónikája*. Officina Nova, Budapest. 154.o.
- 33 *Manfredo, Stéphane* (2000): *La science fiction aux frontières de l'Homme*. Gallimard, Paris, 17. o.

- 34 *Bürger, Gottfried August* (1965): Münchhausen báró kalandjai. Móra, Budapest.
- 35 Magyarul l.: *Verne, Jules* (1976): Utazás a Holdba. Utazás a Hold körül. Móra, Budapest. Fordította: *Kilényi Mária*.
- 36 *B. G.* (1976): Verne. In: Világirodalmi enciklopédia. II. k. Szerk.: *Köpeczi Béla, Pók Lajos*. Gondolat, Budapest, 475. o.
- 37 *Lachièze-Rey-Luminet* i. m. 187. o.
- 38 *Embs, Jean-Marie – Mellot, Philippe* (2000): Le siècle d'or du livre d'enfants et de la jeunesse 1840-1940. Les Editions de l'Amateur, Paris, 190. o.
- 39 Magyarul l.: *Wells, Herbert George* (1957): Emberek a holdban. Budapest.
- 40 *Manfrédo* i. m. 22. o.
- 41 Uo. 114. o.

Az Apollo-program keretében 1968. október 11-én indult az első olyan repülés, amelyen űrhajósok is részt vettek. Az Apollo-7 volt az első háromszemélyes amerikai űrhajó. A 10 nap 20 óra 9 perces űrrepülést D. F. Eisele, W. M. Schirra és W. R. Cunningham hajtott végre.